

AKADEMIA EKONOMICZNA W POZNANIU

**Podstawy
metodologiczne
prac doktorskich
w naukach
ekonomicznych**

Maria Sławińska
redaktor naukowy

 POZNAŃ 2006

Spis treści

Wprowadzenie	5
Piotr Banaszyk , Różnice między pracą naukową a ekspertyzą biznesową w naukach o zarządzaniu	7
Wojciech Cellary , Metodologia nauk o zarządzaniu z perspektywy inżyniera	18
Jan Długosz , Charakter tezy w promocyjnych pracach z obszaru nauk ekonomicznych	35
Elżbieta Gołata, Jan Paradysz , Metody statystyczne w badaniach naukowych	42
Marian Gorynia , Przedsiębiorstwo jako przedmiot badań w naukach ekonomicznych – aspekty metodologiczne	55
Jadwiga Majchrzak , Techniki badawcze w pracach doktorskich z zakresu zarządzania	66
Tadeusz Mendel , Ocena prac doktorskich	80
Adolf Michalak , Metodyczne uwarunkowania twórczego rozwiązywania problemów naukowych z zakresu organizacji i zarządzania	90
Henryk Mruk , Metody badań w obszarze marketingu	104
Krzysztof Piasecki , Przyczynek do dyskusji o istocie pracy doktorskiej.....	117
Kazimierz Rogoziński , Zestaw sądów pod rozwagę tym, którzy chcą zajmować się (naukowo) usługami	130
Hubert Witczak , U podstaw twierdzeń nauki o zarządzaniu	135
Kazimierz Zimniewicz , Kilka refleksji na temat hipotez w naukach o zarządzaniu	152

Przedsiębiorstwo jako przedmiot badań w naukach ekonomicznych - aspekty metodologiczne

Wstęp

Celem niniejszego referatu jest zarysowanie podstawowych cech przedsiębiorstwa jako kategorii teoretycznej szeroko wykorzystywanej w naukach ekonomicznych. Jednym z atrybutów nauki jest posługiwanie się dobrze zdefiniowanymi pojęciami, kategoriami, definicjami, które wykorzystywane są do opisu badanej rzeczywistości¹. Kategorie te służą następnie do budowania twierdzeń, które składają się na wąsko rozumianą teorię, czyli uogólnioną wiedzę o świecie rzeczywistym. Jednym z błędów często popełnianych przez naukowców jest brak refleksji (i w efekcie zrozumienia) nad znaczeniem kategorii, którymi posługują się w badaniach i w ich opisie. Można to określić jako „grzech niskiej samoświadomości teoretycznej” badacza.

Zanim rozważymy przedsiębiorstwo jako kategorię, którą posługują się w dociekaniach badawczych przedstawiciele nauk ekonomicznych, krótko przedstawiony zostanie ogólniejszy kontekst, pokazujący miejsce pojęć w tworzeniu nauki.

1. Ogólna orientacja teoretyczno-metodologiczna, model pojęciowy, teoria empiryczna

Zacząć należy od obrazowego, ale bardzo uproszczonego spostrzeżenia: Jeśliby potraktować naukę (teorię) jako swego rodzaju budowlę, to stosowane w nauce pojęcia (kategorie) można uznać za cegielki, z których ta budowla jest zbudowana. Można więc postawić pytanie: Czym jest ta budowla i jaką rolę pełnią cegielki?

W wąskim znaczeniu teoria oznacza uogólnione wyniki poznania (badania). W szerszym natomiast rozumieniu teorią ekonomiczną jest wszelki zbiór założeń ontologicznych, epistemologicznych i metodologicznych, abstrakcyjnych pojęć oraz ogólnych twierdzeń o rzeczywistości ekonomicznej, mający dostarczać wyjaśnienia dostępnej wiedzy opisowej na jej temat oraz ukierun-

¹Por. S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, PWN, Warszawa 1985, rozdział 2, E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, rozdział 5 oraz Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, PWN, Warszawa 1984.

kowycwać dalsze badania². W każdej teorii daje się wyróżnić trzy składniki (aspekty)³:

- ogólna orientacja teoretyczno-metodologiczna,
- model pojęciowy,
- teoria empiryczna.

Ogólna orientacja teoretyczno-metodologiczna stanowi punkt wyjścia, podstawę, bazę filozoficzną teorii, przyjętą w dużej mierze a priori i potwierdzającą (lub nie) swoją przydatność i płodność na innych poziomach refleksji naukowej – przy budowaniu modeli czy systemów twierdzeń teoretycznych. Przy wyborze ogólnej orientacji występują zarówno przesłanki subiektywne, nastawienie i przekonania badacza, jak i przesłanki racjonalne. Te ostatnie odwołują się przede wszystkim do doniosłości i ważności wyników osiągniętych przez badaczy wyznających daną orientację.

Ogólna orientacja teoretyczno-metodologiczna obejmuje trzy rodzaje założeń⁴:

- zespół fundamentalnych założeń na temat charakteru rzeczywistości ekonomicznej – tezy ontologiczne,
- zespół fundamentalnych założeń na temat szans i granic poznania ekonomicznego – tezy epistemologiczne,
- zespół fundamentalnych założeń na temat pożądaných sposobów badania rzeczywistości gospodarczej – dyrektywy metodologiczne.

Model pojęciowy jest to zespół powiązanych kategorii analitycznych składających się na szczególną wizję świata ekonomicznego, jego budowę oraz mechanizmy jego funkcjonowania i zmiany. Innymi słowy, model pojęciowy to sposób opisu rzeczywistego świata za pomocą języka. Poprzez wprowadzenie analitycznych rozróżnień, konwencji definicyjnych, klasyfikacji, typologii model selektywnie strukturalizuje amorficzną rzeczywistość ekonomiczną, zwracając uwagę na pewne zjawiska i procesy, a pomijając inne, uwypuklając jedne ich aspekty, a pomijając drugie. W każdym modelu pojęciowym występują definicje, kategorie, pojęcia – są one podstawowymi składnikami.

Podobnie jak orientacja teoretyczno-metodologiczna model może okazać się przydatny i płodny (lub nie) dopiero na innych poziomach refleksji naukowej, w szczególności przy konstruowaniu systemu twierdzeń.

Inaczej rzecz ujmując, model pojęciowy jest przyjętym sposobem interpretacji (widzenia) świata ekonomicznego, rozbudowanym pomysłem na temat tego, jak ów świat można ujmować i opisywać. Oczywiście jest przy tym, że poszczególne dyscypliny nauki posługują się sobie właściwymi i na ich gruncie

² Por. P. Sztompka, Wstęp, w: J. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa 1985.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

przydatnymi modelami pojęciowymi. Świat rzeczywisty jest jeden, natomiast modeli pojęciowych wiele. Wprawdzie integracja modeli pojęciowych właściwych dla wielu dyscyplin jest niekiedy postulowana, a nawet spotykane są próby jej podejmowania, to jednak osiągnięcia w tym zakresie są umiarkowane⁵.

Teoria empiryczna jest to teoria w sensie wąskim. Jest to zbiór powiązanych z sobą twierdzeń o zależnościach pomiędzy zmiennymi cechami obserwowanych zjawisk lub procesów, a jeszcze inaczej – system praw ekonomicznych. Twierdzenia takie (prawa) odnoszą się już wprost do świata empirycznego, rzeczywistego, orzekają coś o jego prawidłowościach, regularnościach, tendencjach – a więc mogą być prawdziwe lub fałszywe, mogą być potwierdzane lub obalane (weryfikowane, falsyfikowane) w zależności od tego, jak rzeczy się mają naprawdę.

Jak łatwo zorientować się na podstawie powyższych uwag, przedsiębiorstwo jest kategorią, której znaczenie w naukach ekonomicznych trudno byłoby przecenić. Jest pojęciem niezwykle często stosowanym, zwłaszcza przez przedstawicieli mikroekonomii i nauk o zarządzaniu. Również w rozważaniach makroekonomicznych przyjmuje się określone założenia, dotyczące zachowań podmiotów szczebla mikro, czyli między innymi przedsiębiorstw. Jeśli przyjmujemy, że adekwatny, przydatny, efektywny i sprawny model pojęciowy jest warunkiem *sine qua non* poprawności, racjonalności i przydatności prowadzonych badań naukowych, to zrozumiała staje się troska o świadome, „rozumiejące” i odpowiedzialne posługiwanie się kategorią przedsiębiorstwa. O ile większość naukowców zgodziłaby się z tym stwierdzeniem, o tyle nie jest to, niestety, postulat, który byłby świadomie i powszechnie wprowadzany w życie przez większość badaczy w naukach ekonomicznych.

Dotychczas poczynione spostrzeżenia nie oznaczają wcale, że ich autor ma skłonność do przeceniania roli poruszonych kwestii przy pisaniu rozpraw doktorskich. Dysertacja musi być, co jest oczywiste, zorientowana na uzyskanie wyniku naukowego i to jest zawsze jej główny cel. Nie jest to jednak możliwe bez odpowiedzialnego posługiwania się podstawowymi kategoriami, stosowanymi na poszczególnych etapach postępowania badawczego. Wprowadzenie elementarnego porządku w zakresie ogólnej orientacji metodologicznej i modelu pojęciowego jest koniecznym obowiązkiem każdego badacza. Jest punktem wyjścia, który musi być zrealizowany, aby dalsze czynności badawcze miały sens i mogły doprowadzić do ustalenia adekwatnych i użytecznych wyników. Nie jest to bynajmniej równoznaczne ze stwierdzeniem, że wspomniane „uporządkowanie przedpoła” musi, czy powinno, zabierać dużo miejsca.

⁵ Postulat ten był podnoszony w ramach ogólnej teorii systemów. Zob. L. von Bertalanffy, *Ogólna teoria systemów*, PWN, Warszawa 1984.

3. Wieloznaczność pojęcia „przedsiębiorstwo”

Przedsiębiorstwo jest jedną z podstawowych kategorii występujących w gospodarce rynkowej. Uderza wielość definicji i podejść do istoty przedsiębiorstwa, jakie spotkać można w szeroko rozumianych naukach społecznych, w tym w naukach ekonomicznych. Taka sytuacja jest dla badacza, z jednej strony, pewnym utrudnieniem, ale z drugiej strony – jest odbiciem wieloaspektowości i bogactwa teoretycznego tej kategorii. Wynika to z kilku przyczyn:

- Przedsiębiorstwo jest przedmiotem zainteresowań wielu dyscyplin naukowych, co jest odzwierciedleniem rzeczywistej złożoności firmy. Wiedza na temat firmy gromadzona jest w obrębie licznych dyscyplin, które mają właściwą sobie optykę patrzenia na przedsiębiorstwo, stosują swoiste metody badawcze i stawiają przed sobą odmienne cele poznawcze i normatywne. Z jednej strony przedsiębiorstwo jest więc bytem złożonym, a z drugiej złożoność ta jest zgłębianą przez liczne dyscypliny, które mają tendencje do specjalizacji badawczej. W obliczu powyższego szczególnego znaczenia nabiera często zgłaszany postulat interdyscyplinarności i systemowego charakteru badań nad przedsiębiorstwem. Jest on w pełni zrozumiały, trzeba jednak pamiętać, że aby móc budować teorie interdyscyplinarne i całościowe, muszą wcześniej istnieć teorie i koncepcje cząstkowe.

- Pewien stopień specjalizacji w badaniach złożonych bytów jest nie do uniknięcia. Szczegółowość i zaawansowanie badań wymagają specjalnych kwalifikacji, których opanowanie przez jednego badacza jest często utrudnione. Wydaje się więc, że prowadzenie badań nad przedsiębiorstwem w zakresie różnych, często specyficznych dyscyplin, jest rzeczą naturalną i praktycznie jest nie do uniknięcia.

- Należy także pamiętać, że powstawanie wiedzy na temat przedsiębiorstwa nawet w ramach danej dyscypliny ma charakter historyczny i dynamiczny. Zmieniają się obowiązujące paradygmaty, jedne teorie wypierają inne, panują swoiste „mody badawcze”, które jednak po pewnym czasie mijają i ustępują miejsca innym.

W obrębie nauk społecznych przedsiębiorstwem zajmują się przede wszystkim następujące dyscypliny naukowe: ekonomia, nauki o zarządzaniu, socjologia, psychologia, prawo, etyka. Trzeba pamiętać, że przedsiębiorstwo jest także przedmiotem zainteresowań nauk technicznych, a wśród nich dyscyplin takich, jak technologia produkcji, informatyka, cybernetyka itp.

Każda w przywołanych wyżej dyscyplin formułuje właściwe sobie zainteresowania badawcze i posługuje się specyficznymi metodami badawczymi.

H. Witczak określa to jako możliwe modele przedsiębiorstwa i wymienia następujące⁶:

- podstawowy model ekonomiczny, w którym przedsiębiorstwo jest bytem ekonomicznym przetwarzającym nakłady w wyniki i wytwarzającym dochód (zysk);
- model finansowy traktujący przedsiębiorstwo jako zasób kapitału, który przekształcony w strumienie finansowe ma ten zasób kapitału pomnażać, podwyższając wartość przedsiębiorstwa (wzrost bogactwa);
- model produkcyjny (technologiczny) traktujący przedsiębiorstwo jako urządzenie służące do transformacji zasobów i zasileń wejściowych w produkty i usługi o określonych walorach użytkowych;
- model organizacyjny ujmujący przedsiębiorstwo jako organizację, która ma swoiste cechy (np. specjalizacja, konfiguracja, decentralizacja, standaryzacja, formalizacja) i musi być zarządzana;
- model prawny określający przedsiębiorstwo jako zbiór praw i obowiązków definiowanych na gruncie danego systemu prawnego i danego ustroju (formy organizacji/formy organizacyjno-prawnej);
- model socjopsychologiczny (behawioralny), który analizuje przedsiębiorstwo jako system społeczny, wykorzystujący oprócz materialnych także inne zasoby (np. władza, lojalność);
- model etyczny postrzegający przedsiębiorstwo w kategoriach norm kulturowych, zwłaszcza etycznych;
- model marketingowy wiążący cele przedsiębiorcy z zadowoleniem i wpływem klienta na wewnętrzną budowę i działania przedsiębiorstwa (znaczenie marketingu dla strategii i działań taktyczno-operacyjnych, czy koncepcja klienta na szczycie hierarchii organizacyjnej).

Z pewnym uproszczeniem można przyjąć, że wielość teorii zajmujących się przedsiębiorstwem w ramach nauk ekonomicznych można podzielić na dwie grupy:

- ekonomiczne teorie przedsiębiorstwa,
- teorie przedsiębiorstwa w ramach nauk o zarządzaniu (w ramach organizacji i zarządzania).

Do ekonomicznych teorii przedsiębiorstwa można zaliczyć⁷:

⁶ E. Urbanowska-Sojkin, P. Banaszyk, H. Witczak, *Zarządzanie strategiczne przedsiębiorstwem*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2004.

⁷ Zob. M. Gorynia, *Zachowania przedsiębiorstw w okresie transformacji. Mikroekonomia przejścia*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1998, M. Gorynia, *Przedsiębiorstwo w różnych ujęciach teoretycznych*, „*Ekonomista*” 1999, nr 4, M. Gorynia, *Przedsiębiorstwo w nowej ekonomii instytucjonalnej*, „*Ekonomista*” 1999, nr 6, M. Gorynia, *Teoria przedsiębiorstwa w okresie transformacji*, „*Ekonomista*” 2000, nr 2, E. Maślak, *Paradygmat ekonomii ewolucyjnej*, „*Gospodarka Narodowa*” 2000, nr 1–2, T. Gruszecki, *Współczesne teorie przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, M. Gorynia, B. Jankowska, R. Owczar

- neoklasyczną teorię przedsiębiorstwa,
- menedżerskie teorie firmy,
- behawioralną teorię firmy,
- teorię agencji,
- teorię praw własności,
- teorię kosztów transakcyjnych,
- ewolucyjną teorię firmy,
- teorię produkcji zespołowej,
- teorię zarządzania strategicznego.

W obrębie nauk o zarządzaniu występują z kolei następujące teorie przedsiębiorstwa:

- nurt klasyczny (klasyczna teoria organizacji),
- prakseologiczna teoria organizacji,
- kierunek empiryczny,
- ujęcie systemowe,
- organizacja jako maszyna cybernetyczna,
- psychologia organizacji,
- socjologiczna teoria organizacji,
- koncepcja gry organizacyjnej,
- ujęcie sytuacyjne – contingency approach,
- organizacja jako teatr – perspektywa dramaturgiczna,
- organizacja ucząca się,
- zarządzanie strategiczne.

Uznając, że różnice zainteresowań, podejść i metod badawczych właściwych dla poszczególnych dyscyplin i subdyscyplin, szkół, nurtów, teorii, podejść, ujęć itp. są naturalne i zrozumiałe, należy podkreślić, iż występują jednocześnie pola wspólne oraz założenia podzielane przez wszystkich lub większość badaczy. Ta okoliczność wydaje się być najważniejszym przejawem dążenia do syntezy ujęć monodyscyplinarnych oraz konwergencji co najmniej niektórych z nich. W. J. Otta zaproponował listę istotnych cech przedsiębiorstwa, które składają się na „ogólną koncepcję przedsiębiorstwa, możliwą do zaakceptowania przez znaczną część dyscyplin oraz podejść ekonomicznych i organizacyjnych”. Cechy te są następujące⁸:

- Przedsiębiorstwo jest systemem (obiektem) złożonym z uporządkowanych i w jakiś sposób ze sobą powiązanych części.

rzak, *Zarządzanie strategiczne jako próba syntezy teorii przedsiębiorstwa*, „*Ekonomista*” 2005, nr 5.

⁸Zob. W. J. Otta, *Strategia przedsiębiorstwa na rynkach zagranicznych*, w: T. Gołębiowski, *Przedsiębiorstwo na rynku międzynarodowym. Analiza strategiczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 12–15.

- Przedsiębiorstwo jest podmiotem. Jego zachowanie nie ani całkowicie autonomiczne, ani całkowicie zdeterminowane przez czynniki zewnętrzne. Jest tylko częściowo dowolne, a częściowo musi uwzględniać zewnętrzne ograniczenia, w tym wpływ innych podmiotów.
- Przedsiębiorstwo jest przeważnie organizacją, czyli systemem wielopodmiotowym. Składa się on z osób dążących do określonego wspólnego celu (przynajmniej do pewnego stopnia). Wyjątkiem są przedsiębiorstwa jednoosobowe.
- Przedsiębiorstwo jest systemem socjotechnicznym. Obejmuje on ludzi, którzy wykorzystują maszyny, urządzenia i narzędzia (technikę przedmiotową) oraz stosują określone metody i sposoby działania (technikę czynnościową).
- Przedsiębiorstwo jest formalnie wydzielone pod względem organizacyjnym i własnościowym. Formalnie zorganizowana grupa ludzi (np. na podstawie umów o pracę) ma ustalone uprawnienia do dysponowania określonymi zasobami materiałowymi, technicznymi, finansowymi itp. na podstawie prawa własności lub z upoważnienia ich właściciela.
- Przedsiębiorstwo jest systemem otwartym – wymienia materiały, energię i informacje z otoczeniem. Uczestniczy w wymianie towarowo-pieniężnej, czyli odpłatnie nabywa surowce, materiały, energię i siłę roboczą, które przetwarza na produkty i usługi sprzedawane innym podmiotom gospodarczym.
- Przedsiębiorstwo jest systemem dynamicznym. Wraz z upływem czasu zmienia się jego wielkość, skład, struktura wewnętrzna oraz relacje z otoczeniem.

Podkreślony złożony charakter przedsiębiorstwa, wieloaspektowość jego funkcjonowania oraz okoliczność, że jest ono przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych, skłaniają do sformułowania pewnego zestawu zaleceń, które powinny być przestrzegane przy budowaniu zaawansowanej wiedzy na temat przedsiębiorstwa.

Zarówno przygotowanie i przeprowadzenie badań zachowań przedsiębiorstw, jak i interpretacja uzyskanych wyników wymagają sformułowania założeń ontologicznych i epistemologicznych.

Założenia ontologiczne dotyczą istoty przedmiotu badań lub działania – odpowiadają na pytanie, czym (kim) ten przedmiot jest. We współczesnej metodologii nauk społecznych raczej odrzuca się skrajne rozwiązania, jakimi są holizm (kolektywizm) i redukcjonizm (indywidualizm, elementaryzm). Założenia ontologiczne i metodologiczne obu postaw trafnie zrekonstruował Bunge⁹.

⁹ M. Bunge, *A System Concept of Society. Beyond Individualism and Holism*, „Theory and Decision” 1979, vol. 10. Zob. też: M. Gorynia, *Teoria i polityka regulacji mezosystemów gospodar-*

Sugeruje się raczej podejście określane mianem systemizmu. Podstawowe założenia ontologiczne można więc wyprowadzać z systemizmu, nie ograniczając się jednakże do tego zbioru pojęć. Założenia te są następujące¹⁰:

- Przedsiębiorstwo nie jest ani prostym agregatem jednostek ludzkich, ani też ponadjednostkową całością – jest ono systemem wzajemnie powiązanych jednostek.
- Zgodnie z postulatami ogólnej teorii systemów, przedsiębiorstwo jest elementem porządku hierarchicznego, tzn. jest systemem hierarchicznym (wielopoziomowym) – systemy określonego poziomu (podsystemy) tworzą łącznie systemy wyższego poziomu¹¹.
- Z wcześniejszych założeń wynika, że równie właściwe jest ich odnośnienie do przedsiębiorstwa, jak i do gospodarki jako całości.
- Przedsiębiorstwo jest systemem wielopodmiotowym – w jego skład wchodzi ludzie i grupy ludzi zachowujące się w sposób rozmyślny¹². Zachowania podmiotów uwarunkowane są przez kontekst subiektywny i obiektywny. Kontekst subiektywny tworzą zasoby wiedzy oraz normy danego podmiotu. Kontekst obiektywny związany jest z oddziaływaniami regulacyjnymi (wpływ innych podmiotów na dany podmiot) oraz z wpływem realnej sfery gospodarowania (warunki naturalne, zasoby, standardy techniczne, popyt itp.),
- Zależność między zachowaniem podmiotu a kontekstem, w jakim działa, jest dwustronna, czyli ma charakter sprzężenia zwrotnego; podmioty przystosowują swe działania do kontekstu, jednocześnie jednak wywierają wpływ na tenże kontekst.
- Przedsiębiorstwo jest systemem socjo-technicznym – wykorzystywana jest w nim technika przedmiotowa (środki produkcji) oraz technika czynnościowa (metody i procedury posługiwania się środkami produkcji).
- Przedsiębiorstwo jest dynamicznym systemem interakcyjnym. Interakcje zachodzą pomiędzy poszczególnymi podsystemami tego systemu

czych a transformacja postsocjalistycznej gospodarki polskiej, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1995, s. 14–16 oraz S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, PWN, Warszawa 1985, s. 100.

¹⁰ Por. W. J. Otta, *Teoria przedsiębiorstwa a przejście do gospodarki rynkowej*, „*Ekonomista*” 1996, nr 1.

¹¹ M. Gorynia, *Poziomy analizy w naukach ekonomicznych*, „*Ekonomista*” 1993, nr 4.

¹² Zachowanie się jest reakcją, jeśli zmiany są zewnętrznie zdeterminowane. Stanowi ono odpowiedź, gdy zmiany zewnętrzne są konieczne, lecz niewystarczające do zainicjowania procesu zmian strukturalnych. Podmiot jest w tym przypadku współautorem swego zachowania się. Podmiot podejmuje działania, gdy zmiany zewnętrzne nie są ani konieczne, ani wystarczające do zainicjowania zachowania. Działanie jest więc procesem autozdzeterminowanym. Por. R.L. Ackoff, *O system pojęć systemowych*, „*Prakseologia*” 1973, nr 2.

oraz pomiędzy tymi podsystemami i systemem jako całością. Interakcjami tymi rządzą zinstytucjonalizowane reguły gry. Instytucjonalizacja reguł gry oznacza takie ich cechy, jak powtarzalność i przewidywalność. Instytucjonalizacja może być sformalizowana (system prawny), jak też może odwoływać się do zwyczaju. Instytucjonalizacja reguł gry dotyczy, oczywiście, także relacji przedsiębiorstwa z systemami wyższego rzędu (np. mezo czy makro).

Równie istotne jak założenia ontologiczne są powiązane z nimi postulaty metodologiczne. Są one następujące¹³:

- Założenie systemizmu metodologicznego – konieczność uwzględnienia w badaniach zarówno cech elementów składowych, jak i cech systemowych wynikających z interakcji podmiotów gospodarczych¹⁴.
- Założenie analizy wielopoziomowej – autonomicznej analizy danego poziomu, analizy kontekstualnej (w kontekście wyższego poziomu) oraz analizy redukcyjnej (wyjaśnianie poprzez zmienne niższego poziomu)¹⁵.
- Założenie wyjaśnienia funkcjonalno-genetycznego – geneza zachowań podmiotów gospodarczych jest związana z ich normami oraz percepcją zewnętrznych i wewnętrznych ograniczeń. Spośród autonomicznych działań i częściowo autonomicznych odpowiedzi utrwalają się i rozpowszechniają się jednak tylko te, które prowadzą do pożądaných wyników.
- Założenie wyjaśniania dialektycznego – podmioty gospodarcze jednocześnie kształtują i przystosowują się do warunków działania.
- Założenie uwzględniania czynnika technicznego w wyjaśnianiu.
- Założenie analizy diachronicznej obejmującej dłuższe odcinki czasu i wyjaśniającej zachowania podmiotów gospodarczych w kontekście gier, które rozgrywają.

¹³Por. W. J. Otta, *Teoria przedsiębiorstwa...*, *op. cit.*

¹⁴M. Bunge, *A System Concept ...*, *op. cit.*

¹⁵C. Steinle, *Organization Theory and Multiplane Analysis (MPA); Steps Toward an Integration of Individual-Centered and Exchange-Oriented Explanatory Schemes*, „Management International Review” 1983, no. 1.

Zakończenie

Poprawnie przygotowana praca naukowa powinna być osadzona na „zdrowym” fundamencie kategorii, definicji i pojęć stosowanych na poszczególnych etapach postępowania badawczego. Bez spełnienia tego warunku trudno jest prowadzić badania, a jeszcze trudniej jest oceniać i weryfikować (falsyfikować) jego wyniki. Kategorią bardzo często stosowaną w badaniach ekonomicznych, a jednocześnie nastroczającą wiele trudności wynikających z wieloznaczności tego pojęcia, jest przedsiębiorstwo. W pracy doktorskiej o problematyce zorientowanej wokół przedsiębiorstwa bezdyskusyjna wydaje się więc potrzeba przyjęcia określonych założeń odnośnie do istoty bytu, jakim jest przedsiębiorstwo (założenia ontologiczne) oraz odnośnie do metod, które mogą być użyteczne i płodne poznawczo w procesie jego badania (założenia metodologiczne). Przytoczone przykładowe zestawy założeń mają charakter egzemplifikacji. Miały one pokazać, jakich szczegółowych zagadnień powinny dotyczyć rozstrzygnięcia w zakresie założeń ontologicznych i metodologicznych.

Bibliografia

- Ackoff R. L., *O system pojęć systemowych*, „Prakseologia” 1973, nr 2.
von Bertalanffy L., *Ogólna teoria systemów*, PWN, Warszawa 1984.
Bunge M., *A System Concept of Society. Beyond Individualism and Holism*, „Theory and Decision” 1979, vol. 10.
Gorynia M., Jankowska B., Owczarzak R., *Zarządzanie strategiczne jako próba syntezy teorii przedsiębiorstwa*, „Ekonomista” 2005, nr 5.
Gorynia M., *Poziomy analizy w naukach ekonomicznych*, „Ekonomista” 1993, nr 4.
Gorynia M., *Przedsiębiorstwo w nowej ekonomii instytucjonalnej*, „Ekonomista” 1999, nr 6.
Gorynia M., *Przedsiębiorstwo w różnych ujęciach teoretycznych*, „Ekonomista” 1999, nr 4.
Gorynia M., *Teoria i polityka regulacji mezosystemów gospodarczych a transformacja postsocjalistycznej gospodarki polskiej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1995.
Gorynia M., *Teoria przedsiębiorstwa w okresie transformacji*, „Ekonomista” 2000, nr 2.
Gorynia M., *Zachowania przedsiębiorstw w okresie transformacji. Mikroekonomia przejścia*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1998.
Gruszecki T., *Współczesne teorie przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Maślak E., *Paradygmat ekonomii ewolucyjnej*, „Gospodarka Narodowa” 2000, nr 1-2.

Nowak S., *Metodologia badań społecznych*, PWN, Warszawa 1985

Otta W. J., *Strategia przedsiębiorstwa na rynkach zagranicznych*, w: T. Gołębiowski, *Przedsiębiorstwo na rynku międzynarodowym. Analiza strategiczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994.

Otta W. J., *Teoria przedsiębiorstwa a przejście do gospodarki rynkowej*, „Ekonomista” 1996, nr 1.

Steinle C., *Organization Theory and Multiplane Analysis (MPA); Steps Toward an Integration of Individual-Centered and Exchange-Oriented Explanatory Schemes*, „Management International Review” 1983, no 1.

Turner J., *Struktura teorii socjologicznej*, Wstęp P. Sztompki, PWN, Warszawa 1985.

Urbanowska-Sojkin E., Banaszyk P., Witczak H., *Zarządzanie strategiczne przedsiębiorstwem*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2004.

Ziemiński Z., *Logika praktyczna*, PWN, Warszawa 1984.